

Multikulturalizmus és közkönyvtár - nemzetközi eszmecserében

COGNIGNI, Cecilia

COGNIGNI, Cecilia: Intercultura e biblioteca pubblica: il dibattito internazionale (Bollettino AIB, vol 42, 2002, No. 4, Pp. 451-469.) c. tanulmányát **Mohor Jenő** tömörítette.

A modern multikulturális társadalmak

Kétségtelen, hogy a multikulturalizmus és a multiethnicitás az utóbbi évek egyik leggyakrabban érintett témája, még könyvtárügyi környezetben is. A nyugati országok legtöbbszörében az eltérő kultúrájú és nyelvű bevándorlók jelenléte tette ezt a témát a közbeszéd tárgyává. Az ipariból a posztindusztriális társadalomba való átmenet, a hidegháború vége és a kelet-európai kommunista rezsimek bukása egyaránt felgyorsította a különböző etnikumok és kultúrák közeledésének folyamatát, mely együtt jár az asszimiláció és az integráció, a diszkrimináció és a különbségek elismerése kérdéseinek éles felmerülésével.

A multikulturális kifejezés egy olyan társadalomra vonatkozhat, amelyben minden kulturális, szokásbéli és etnikumi differenciát egyaránt tiszteletben tartanak, „mind a központi hatalom részéről, mind viszont, anélkül, hogy diszszomogenitás lenne a többség és a kisebbség között.”¹ A valóságot tekint-

ve viszont fel kell ismernünk, hogy még nem multikulturális, hanem olyan pluralista társadalomban élünk, ahol a különbözőségek többé-kevésbé békésen élnek együtt, és különböző szociális és kulturális súlyuk van. Egy valódi multikulturális társadalomban a különbségeket kölcsönösen tiszteletben kell tartani.

A multikulturalizmus egy másik jelenséggel is összeköttetésben áll: a piac globalizációjával és az iparosodott és nem iparosodott országok, a gazdag és a szegény országok, és a fejlett társadalmakon belül „a bel- és külvárosi, a lezüllesnek kitett negyedek és a jómódú, »lakóparkos« övezetek”² közötti távolság éleződésével. Az is igaz, hogy a szociális és gazdasági egyenlőtlenségek kondicionálják, sőt, néha determinálják a kulturális és vallási konfliktusok kirobbanását. *Kymlicka*³ a kulturális különbözőség két típusát különbözteti meg: az egyik eredete az, hogy valamely állam „magába szív, vagy elnyel” olyan kultúrákat, amelyek korábban önállóak voltak (ezek azok a nemzeti kisebbségek, melyek gyakran autonómiát kérnek a többségi kultúrától), a másik az egyének, illetve családok bevándorlása nyomán jön létre. Ez utóbbi esetben a bevándorlók olyan etnikai csoportokat alkotnak, amelyeknek célja az új társadalomba való integráció, és a „vendéglátó” nemzet jogi és intézményi rendszerének befolyásolása. Így születnek meg azok az államok, melyeket *Kymlicka* polietnikusnak nevez. Európa néhány állama, mint pl. Svájc és Belgium multinacionálisak, míg szinte valamennyi fejlett nyugati állam – a kisebb-nagyobb mértékben jelenleg is folyó bevándorlás következtében – polietnikus.

A második világháború után az ENSZ az emberi jogok egyetemes nyilatkozatában nem szerepeltetett a nemzeti és etnikai kisebbségek jogaira vonatkozó semmiféle utalást, mert ez éppen a nyilatkozat szellemével lett volna ellentétes. *Kymlicka* szerint ma már evidens, hogy „a kisebbségek jogait nem lehet az emberi jogok kategóriájára visszavezetni”. Valóban, az emberi jogok nem tudják megoldani a mo-

dern multikulturális társadalmak néhány problémáját, mint pl. a nyelv-választást a közhivatalokban, vagy hogy a kormányzati hatalomnak milyen mértékben kell leadni a bevándorlás, az oktatás kérdéseit azokhoz a regionális vagy helyi intézményekhez, ahol kisebbségek is jelen vannak, és így tovább.

A kulturális és történelmi különbségek ellenére a jelenlegi globalizált társadalomban a közkönyvtár fontos eszköze lehet a különböző etnikumok és kultúrák közötti párbeszéd segítésének, és mindenki számára a társadalmi és a kulturális életben való részvétel egyenlő lehetősége biztosításának, mivel „egy társadalmat nem (lehetne értékelni (egyszerűen csak a jövedelem-felhalmozás és a személyeknek kínált gazdagság alapján, hanem azzal a mértékkel, amennyire e személyek számára lehetővé teszi a részvételt a fontos tevékenységekben”⁴, mint amilyen a politika és a kultúra. A könyvtárügy már egy ideje foglalkozik ezekkel a témákkal is.

A multikulturális könyvtár

A többkultúrájú és többnyelvű könyvtár nem napjaink találmánya. Az Alexandriai Könyvtár korától fogva a könyvtárak gyűjtöttek és őriztek különböző nyelvű, különböző kultúráktól származó dokumentumokat, s mint a történelem és az emberi tudás megőrzésére hivatott helyeknek, mindig is egyetemes jellegű küldetésük volt. Azonban csak a XIX. századi, az Egyesült Államokba irányuló tömeges kivándorlás megjelenésétől kezdünk beszélni multikulturális könyvtárról. A könyvtárosok részéről is, az etnikai csoportok kultúrája és igényei felé való nyitás szükségességének felismerése az amerikai kontinens felé irányuló, tömeges migráció nyomására indult fejlődésnek a XIX. század végén. A *free immigration* jelensége érlelte meg az amerikai könyvtárügyben azt a felismerést, hogy a közkönyvtáraknak be kell kapcsolódniuk a bevándorlók

„amerikanizálásának” munkájába. A bevándorlók nevelését kihívásnak tekintették a könyvtárosok, s egyrészt tele voltak egalitárius és progresszivistákkal, másrészt viszont, abban a légkörben, melyben az asszimiláció indokai az integráció fölé kerekedtek, a közkönyvtárban a társadalmi kontroll nélkülözhetetlen eszközét is látták. Amikor a könyvtárosok észrevették, hogy a bevándorlók kezdek fenyegetve érezni saját identitásukat, megkezdtek a különböző nyelvű könyvek, folyóiratok vásárlását. Úgy tartották, hogy az anyanyelvű anyagok biztosítása felgyorsíthatja az asszimiláció folyamatát, s azzal együtt az angol nyelv elsajátítását is, ami az első lépés az USA társadalmi és kulturális szövetébe való teljes integrációhoz⁵.

Erre az új helyzetre való válaszként született meg 1917-ben az ALA keretei közt a *Committee on Work with Foreign Born* (bizottság a külföldön születettekkel való foglalkozásról), mely 1948-ig működött, és számos kézikönyvet adott közre, segítendő mindazokat, akik könyvtári munkájukban találkoztak a növekvő multikulturalizmus keltette nehézségekkel. 1924-ben egy új törvény (*National Origins Act*) korlátozta az évenkénti bevándorlók számát, s egyúttal változásokat hozott a könyvtárakban is. Az ezt követő gazdasági válság, majd a *new deal* korában megszűnt a sürgősség uralma, s a könyvtárosok az amerikanizálás folyamatát egy lényegesen szélesebb, az analfabéta vagy fél-analfabéta felnőttek oktatása részének tekintették. Munkájuk célja és a könyvtár küldetése ily módon az alfabetizált és pluralista értékekkel átítatott polgárság megteremtése lett⁶.

A második világháború után, de különösen a hatvanas években (L. B. Johnson elnöksége alatt) a politika erős nyomást gyakorolt az intézményekre annak érdekében, hogy javítsák a különböző kisebbségi csoportok oktatási és szakmai lehetőségeit, e csoportokként nemcsak az etnikai kisebbségeket, hanem általánosabban, a hátrányos helyzetben lévő kisebbségeket is tekintve. Végül 1983-ban jelent

meg a *National Commission on Libraries and Information Science* jelentése, melyben nyilvánvalóvá tették, hogy a könyvtárak immár felismerték az amerikai társadalom tényleges kulturális pluralizmusát. A jelentés alapelvei a következők voltak:

- a többnyelvű és többkulturájú társadalom koncepciója kívánatos, és újból megerősítendő;
- a könyvtárak lényegbevágóak a társadalom minden szegmensében, alapvető információkat nyújtanak, támogatják az oktatást és a demokratikus fejlődést;
- a könyvtári szolgáltatások fejlesztése szükségszerű kötelessége a helyi, az állami és a szövetségi hatalmi szerveknek;
- a könyvtárak lényeges szerepet játszanak a kulturális különbségek integrációjának folyamatában;
- a közkönyvtárak a közösség intézményei és egyedülálló szerepük van az információterjesztésben;
- az összes könyvtár képes és köteles segíteni az etnikai kisebbségeket.

A nyolcvanas évektől a hivatalos amerikai könyvtárügy új figyelemmel fordul a multietnika, multikultúra kérdései felé, s megkísérli a bevándorlókat immár nem csak hátrányos helyzetű olvasóknak tekinteni.

Annak bemutatására, hogy az amerikai valóságban a multikulturalizmus a *public library* küldetésének szerves részévé vált, felidézzük néhányat a tizenkét okból, amiért a könyvtár jó az országnak⁷. Az elsőben (*library break down boundaries*) kinyilvánítják, hogy „a könyvtárak programokat nyújtanak az analfabéták és a kevésbé alfabetizáltak, valamint az angolul nem beszélők számára, országszerte könyvtárak százai segítik az állampolgárok képzését és tesznek erőfeszítéseket a többnyelvű és többkulturájú dokumentumok rendelkezésre bocsátásának javítására. A könyvtárak szolgáltatásokat szerveznek az otthonhoz kötöttek, a börtönben lévők, a hajléktalanok, a látás- és hallássérültek számára.”

Témánk szempontjából más cikkelyek is jelentősek, melyek ha nem is kifejezetten, de kisebb-nagyobb mértékben érintik a multikulturális és többnyelvű szolgáltatásokat: *libraries level the playing field*, azaz egyenlő lehetőségeket nyújtanak mindenkinek a tájékozódás és a képzés terén, és *libraries value the individual*, amelyben aláhúzzák, hogy a könyvtár ajtaja nyitva áll a szabad és előítéletektől mentes gondolatok előtt. És még a *libraries build communities*, amelyben kiemelik, hogy a könyvtár gyűjteményeivel és szolgáltatásaival képessé válik közösséget alapítani, megszilárdítva a hovatartozás érzését. Végül, éppen azért, mert a könyvtár mindenkié, és arra törekszik, hogy mindenkiért legyen, lehet, hogy esetenként megbánt valakit. Ehhez kapcsolódóan a *libraries offend everyone*-ban azt olvashatjuk: „ebben a könyvtárban mindenki számára van valami bántó. Ha téged semmi nem bánt, reklamáldj.” Valóban, a könyvtárnak az a feladata, hogy folyamatosan javítsa szolgáltatásainak kínálatát, olyan anyagokat és információkat kínálva olvasóinak, amelyek orientálni tudják őket valamely kérdés vagy téma minden lehetséges nézőpontból való megfontolásában.

Európában a helyzet merőben különbözik az USA-belitől. A könyvtáraknak a multikulturális társadalomban betöltendő szerepére a figyelem csak az egyes nemzeti kormányok által megkezdett integrációs politika körülményei között irányult, főként a hetvenes éveket követően. Nagy-Britannia tekintetében érdemes megemlíteni Clough és Quarmby kutatásait 1978-ból és Elliott⁸ vizsgálatát a nyolcvanas évekből, mely az előbbieket is részletesen taglalja. E tanulmányok megpróbálták teljes képet adni az angol és a londoni multikulturális társadalomról, és ennek a közkönyvtári világgal való viszonyáról. 1998-ban a British Library adott ki egy kutatási jelentést, mely azt tárgyalja, hogy a közkönyvtárak hogyan szembesültek egy meghatározott, különböző etnikai csoportokból álló közösségben a társadalmi egyenlőség és az együttélés kér-

déseivel, s milyen megoldásokat találtak. A skandináv országok könyvtárügye már hosszú ideje különleges érdeklődést tanúsít az etnikai kisebbségek szükségletei iránt. Ezen országok nagyvárosaiban (hogy csak Helsinki nyilvános könyvtárát, Stockholm nemzetközi könyvtárát, a bevándorlók irodalmának dán központi könyvtárát említsük) könyvtári szolgáltatásokat szerveztek az etnikai kisebbségek számára. Észak-Európában világosan látszik az a tendencia, mely meg kíván felelni a multikulturális használói kör igényeinek, országos központi szolgáltatások szervezésével is. Ebben a szellemben született a német *Einkaufszentrale für öffentliche Bibliotheken* és a hollandiai *Nederlands Bibliotheek en Lectuur Centrum* is⁹.

Olaszországban ismét más a helyzet. Nincsenek országos központi szolgáltatások, de vannak jelentős tapasztalatok e téren. Különösen Modena és Prato közkönyvtárait kell említenünk, melyek az arab, illetve a kínai és albán közösségekkel kapcsolatban szereztek komoly tapasztalatokat az utóbbi években. Az olasz könyvtáregyesület 2001-es közgyűlésén a közkönyvtári bizottság keretében megalakult egy munkacsoport, mely a koordináció első lépéseként számba kívánja venni az e téren felgyűlt tapasztalatokat.

Az interkulturalizmus és a közkönyvtárak küldetése

Mostanáig a multikulturális jelzőt használtuk az angol *multicultural* fordításaként. De az „interkulturalis” jelző talán jobban ábrázolná a könyvtár szerepét és funkcióját a kultúrák közötti párbeszéd elősegítésében. Ferrieri szerint a *multikulturális* kifejezés inkább fotografikus, mert a kultúrák és etnikumok változatosságának pusztá regisztrációjára szorítkozik, míg az *interkulturalis* kifejezés a folyamatra utal, amely „a különbségeket a fúzió és a konfúzió pontjához vezeti”¹⁰.

Egy interkulturális könyvtár olyan könyvtár, mely támogatja a permanens képzést, mivel a bevándorlóknak szükségük van az új ország társadalmi és gazdasági szövetébe való beilleszkedésre, és ehhez a nyelv megtanulásán kívül el kell sajátítaniuk olyan eszközöket, amelyek segítségükre lehetnek a munka világába való belépéshez és helyzetük javításához. Egy interkulturális könyvtár elébe tud menni a hátrányos helyzetű csoportoknak, barátságosabbá téve önmagát, javítva szolgáltatásai hozzáférési lehetőségét, próbál harcolni az analfabétizmus ellen és az etnikai kisebbségeknek nyújtott szolgáltatásait beilleszti a felnőttoktatás szélesebb kereteibe. A könyvtárnak, általában, fel kell ismernie a különbözőségeket és azt mint egy forrást kell kezelnie, növelve szolgáltatásai rugalmasságát és személyezte kreativitását¹¹. Az etnikai kisebbségeknek nyújtott szolgáltatás tehát a teljes helyi közösségnek nyújtott szolgáltatások része. Másrészt, a közkönyvtárnak úgy kell újragondolni és újrafogalmazni küldetését, úgy kell újraírni szabályzatait, hogy azok célja a kölcsönös megismerés, a kultúrák közötti párbeszéd és a különbözőségek értékelésének elősegítése legyen.

A globális információs hálózat is az etnokulturális csoportok közti megértés erősítésének egyik útja. Hagyományosan a multikulturalizmust egy meghatározott ország etnikai kisebbségeire gondolva értelmezik. Ma viszont inkább egy globális társadalom és globális gazdaság környezetében kell a különböző etnokulturális csoportokra gondolni. Egy így felfogott társadalomban mindannyian valamilyen etnikai gyökerű csoport tagjaivá válunk, és az lesz a kihívás, hogy sikerül-e egy kulturális csoport szellemét és sajátosságait közölnünk egy másik csoporttal. A könyvtárak ezt az információs és kommunikációs technológia megfelelő használatának elősegítésével szolgálhatják, módot adva olvasóiknak, hogy megtanulják az internet világában való tájékozódást, az információk szelektálását és annak felismerését, hogy mely helyek nyújtanak tájékoztatást,

s melyek inkább dezinformálnak, különösen a különböző kultúrák és etnikumok tárgyában. A weben ugyanis bevallottan rasszista honlapokat is találhatunk¹². A multikulturalizmus jövője, legalábbis részben, az új információs technológiák és az angol, mint a web nyelve használatán alapul, ám noha a honlapok 80%-a angol nyelvű, a használók mintegy 40%-a nem tud angolul. Valójában a nyelvi akadályok jelentik a hálózati hozzáférés legfőbb akadályát. Az utóbbi években növekszik a nem angol nyelvű helyek száma, megjelentek a fordítóprogramok és a legelterjedtebb keresőgépek (Yahoo, Altavista, Excite stb.) is hozzáláttak e probléma megoldásának kereséséhez. Érdekes módon maga az internet válik a máskülönben eltűnésre ítélt nyelvek és kultúrák ellenállásának lehetséges színterévé¹³. Mindezeknek az új követelményeknek a közkönyvtárak még csak részben tesznek eleget. Egy kanadai vizsgálat szerint a könyvtáraknak csak 40%-a használja az internetet multikulturális szolgáltatásainak támogatására. *Skrzeszewski és Cubbely* szerint a közkönyvtáraknak az alábbiakat kellene tenni:

- ☛ egy globális könyvtárközi hálózat létrehozásával megkönnyíteni a nemzetközi együttműködést a könyvtárak, kulturális képviselők és non-profit szervezetek között, hozzáférést nyújtani a helyi kultúrákat bemutató honlapokhoz, illetve ilyen honlapokat létesíteni;
- ☛ a helyi szintű üzleti információk nyújtásával segíteni a gazdasági fejlődést a globális piacon;
- ☛ nyilvános internet-hozzáférést biztosítani a nyelvi-etnikai csoportoknak, speciális elektronikus források és különböző nyelvű hozzáférési lehetőségek nyújtásával;
- ☛ a web-tartalmak rendezésében reflektálni a kultúrák és nyelvek különbözőségére;
- ☛ elősegíteni az információs írástudást, képzési alkalmakat szervezve valamennyi olvasó számára;

☉ bátorítani az interkulturális információk megosztását, az együttműködést és az olvasók virtuális közösségeinek létrehozását segítő kutatásokat; együttműködve minden multikulturális szervezettel a multikulturális honlapok létrehozásában és alkalmakat kínálni a virtuális interkulturális kezdeményezésekben való részvételhez.

Mindez szükségszerűen együtt jár a könyvtárosok továbbképzésével (cél a *global librarian*) és a nemzetközi szintű pr-tevékenységgel is¹⁴.

Az interkulturalizmus és a közkönyvtár az UNESCO és az IFLA dokumentumaiban

Az UNESCO közkönyvtári kiáltványának 1995-ös új kiadása a legfontosabb hivatalos hozzájárulás a multikulturális könyvtárral kapcsolatos nemzetközi eszmecseréhez, ezt a témát a közkönyvtár szerepe és feladatai újrafogalmazásának szélesebb kontextusába helyezve. Leszögezi, hogy a közkönyvtárnak garantálnia kell mindenki számára a szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést, korra, fajra, nemre, vallásra, nemzetiségre, nyelvre vagy szociális körülményekre való tekintet nélkül. Ezért specifikus szolgáltatásokat és anyagokat kell biztosítani azok számára, akiknek bármilyen okból nincs lehetőségük a szokásos szolgáltatások és anyagok használatára, például a nyelvi kisebbségeknek, a kórházakban és a börtönökben tartózkodóknak. El kell kerülni bármiféle ideológiai, politikai vagy vallási cenzúrát az állomány gyarapításában és rendezésében, bátorítván a kultúrák közötti párbeszédet és a kulturális különbözőség tiszteletét.

A másik hozzájárulás a könyvtári szolgáltatások vezérfonala, az IFLA közkönyvtári szekciójának kiadásában, melynek új kiadása 2001-ben jelent meg *The public library service: IFLA/Unesco guidelines for development* címmel. Az 1986-os szöveg egy be-

kezdést szentelt az etnikai és nyelvi kisebbségeket érintő szolgáltatásoknak, ahol ezek a szokásos olvasói körétől eltérő igényű és szükségletű olvasóknak szóló speciális szolgáltatásokként szerepelnek. Az új változat több szakaszban is visszatér ehhez a témához, a közkönyvtár valamennyi szolgáltatásának multikulturális jellegének szükségességét hangsúlyozva, ahogy ezt már az UNESCO-kiáltvány is megfogalmazta. Részletesebben az 1.3.5 szakasz, „*A közkönyvtár és a kulturális fejlődés*” állítja előtérbe, hogy a könyvtár működésének tükröznie kell a közösségben jelen lévő kulturális változatosságot. A könyvtárnak biztosítania kell olyan anyagokat, amelyek a helyi közösségben beszélt nyelveken vannak, s amelyek fenntartják ezek kulturális tradícióit. Az 1.6 „*Hozzáférés mindenki számára*” szakasz szerint a közkönyvtárnak kötelessége szolgáltatásait hozzáférhetővé tenni a kisebbségi csoportok, így a nyelvi kisebbségek számára is. A 3.2 „*A lehetséges olvasói kör azonosítása*” is hivatkozik a sajátos szükségletekkel rendelkező egyének vagy csoportok, a különböző kultúrák és etnikai csoportok léteire. A különböző nyelvű dokumentumok (melyek különböző kultúrákat is képviselnek) rendelkezésre bocsátásán kívül, a könyvtárnak saját személyzete összetételében is tükröznie kellene a különböző csoportok jelenlétét az adott közösségben. A könyvtári személyzettől megkívánt képességek közé kelle- ne tartozni a kulturális különbözőségek ismeretének és megértésének is.

Témánkhoz legközelebb, mindazonáltal, az IFLA *Multikulturális közösségek: irányelvek a könyvtári szolgáltatásokhoz*¹⁵ című dokumentuma áll, melynek 1989-es második, javított kiadása már tartalmaz olyan témákat is, melyekre az első változat nem tért ki: pl. a bennszülött kisebbségi csoportok szükségletei és mindaz az új problematika, ami a technológiai fejlődéssel és a globális információs társadalommal kapcsolatos. Az IFLA ezzel a dokumentummal olyan alapvető eszközöket akart a könyvtárak és a könyvtárosok kezébe adni, ame-

lyek szükségesek annak garantálásához, hogy egyrészt a többségi kultúra helyesen ismerhesse meg a kisebbséget, a kisebbség pedig helyesen tudjon integrálódni¹⁶.

Amikor multikulturális társadalmakról beszélünk, a bevándorlók kisebbségére utalunk, azaz azokra, akik bár tartósan letelepednek egy országban, megtartják saját, a vendéglátó társadalométól eltérő nyelvüket és kultúrájukat, a vendégmunkásokra, akik nem szándékoznak tartósan letelepedni a vendéglátó országban, és a nemzeti kisebbségekre, azaz azokra a bennszülött csoportokra, akiknek mélyen gyökerező etnikai, nyelvi, kulturális identitásuk van, és hosszú ideje élnek az adott területen. A második kiadás hozzáfűzi még a menekülteket, azokat, akik meghatározott időre kaptak tartózkodási engedélyt, és megállapítja, hogy a mai globális társadalomban bárkit lehet egy kulturális kisebbség részének tekinteni, s ennek megfelelően minden kultúrának azonos joga kell legyen az információ világ-infrastruktúrájában való képviselőre. Kívánatos, hogy az etnikai kisebbségek számára is szolgáltató könyvtárak egyes funkcióit centralizáltan, a könyvtárak ellenőrzéséért és koordinációjáért felelős szervezetek lássák el. Ilyenek szabványok megalkotása és elterjesztése, a különböző nyelvi gyűjteményekről szóló információk elkészítése és terjesztése, a gyarapítás és a katalogizálás központi szolgáltatásainak megszervezése. Fontos még a más könyvtárakkal, valamint a kisebbségek anyaországának kiadóival és intézményeivel való kapcsolatok létesítése és ápolása. Az irányelvek háromszázban határozzák meg az etnikai-nyelvi csoportnak azt a minimális létszámát, amelynek már szükséges lenne könyvtári szolgáltatást szervezni, azonban hangsúlyozzák, hogy létszámtól függetlenül a könyvtár szolgáltatásainak garantálniuk kell mindenki, így a bármilyen kis etnikai csoport számára is egy olyan központi szolgáltatás, vagy hálózat igénybevételének lehetőségét, amely ki tudja elégíteni az egyes könyvtár lehetőségeit meghaladó igényeket is.

A kisebbségi nyelvű állomány gyarapításánál az általános mutatók használata javasolható, ám, különösen kisebb csoportok esetében szükséges és indokolt lehet egy magasabb fejenkénti átlag alkalmazása is. Az állománnyal és a szolgáltatásokkal kapcsolatban két alapelv kap hangsúlyt: az állomány építésében reflektálni kell a társadalom etnikai, nyelvi, és kulturális összetételére és a fajok közötti harmónia és egyenlőség elősegítésére, valamint a nyelvtanulás bátorítására és segítésére, akár a nemzeti nyelv, akár a kisebbségek nyelvének elsajátításáról legyen szó. A könyvtári személyzettel szembeni kívánalmakat (speciális kulturális ismeretek és nyelvi kompetenciák) is pontosítja a második kiadás, mondván, hogy egy multikulturális könyvtárban a személyzetnek is tükröznie kell a szolgáltató közösség etnikai és nyelvi összetételét.

A multikulturális lakosság könyvtári szolgálatával foglalkozó IFLA szekció tevékenysége 1980 és 2001 között

A Section on Library Services to Multicultural Populations tevékenysége, melyet a hetvenes években mint munkacsoport, majd kerekasztal folytatott, míg autonóm szekcióvá vált, a multikulturális könyvtáriügy legfontosabb hivatkozási pontja. A migrációs folyamatok és a második világháborút követő társadalmi és politikai változások nyomán az etnikai kisebbségek ügye az ötvenes-hetvenes években fokozatosan egyre fontosabb téma lett a könyvtáriügyben. *Marie Zielinska* a hetvenes években a kanadai nemzeti könyvtárban végzett munkája során került kapcsolatba a nyelvi és etnikai kisebbségekkel foglalkozó könyvtárosokkal, s az IFLA 1977-es kongresszusán kezdeményezték egy, a kérdéssel rendszeresen foglalkozó nemzetközi fórum létrehozását, melynek nyomán három éves időtartamra létrehoztak egy munkacsoportot. A

csoport első jelentése (Lipcse, 1981) az etnikai kisebbségeknek szóló, már létező szolgáltatásokat ismertette, majd a montreali kongresszuson Zielinska mutatta be a kanadai nemzeti könyvtár *Multilingual Biblioservice* szolgáltatását. 1983-ban a munkacsoport kerekasztallá alakult (*Round Table on Library Services to Ethnic and Linguistic Minorities*), Micheal Foster elnökletével, majd a növekvő érdeklődés nyomán (címjegyzékén már 170 tag szerepelt), az 1986-os tokiói konferencián létrejött a szekció. Az új szekció a korábban már tervezett projektek megvalósítását tűzte ki célul: periodikus bibliográfia megjelentetése; a kerekasztal *newsletter*-ének kiadása, mely 1986–1991 között *Journal of Multicultural Librarianship* címen jelent meg; a *Guidelines for library service to ethnolinguistic communities* elkészítése, mely 1986-ban, majd – főként a technológiai fejlődés nyomán szükségessé vált megújítás nyomán – második kiadásban 1998-ban jelent meg. A negyedik projekt egy, a multikulturális könyvtárügy különböző aspektusait érintő röpirat megjelentetése lett volna, melyből végül is egy valódi kézikönyv született: a Saurnál 1992-ben megjelent *Multicultural librarianship: an international handbook*. E munka teljes áttekintést ad a könyvtári szolgáltatások szervezésének főbb problémáiról, a gyarapítástól a katalogizálásig, a promócióig és a marketingig. A további tervek között szerepel az IFLA más szekcióival (mozgókönyvtárak, osztályozás és indexelés, menedzsment és marketing, közkönyvtárak és információtechnológia) való szorosabb együttműködés, valamint a többnyelvű dokumentumokhoz való hozzáférés számítógépes rendszereinek mélyebb vizsgálata^{17,18}. A szekció szorgalmazza a kisebbségekhez tartozók alkalmazását a könyvtárakban, a felsőfokú könyvtárosképzésben a multikulturális könyvtárügy oktatását, valamint az IFLA más szekcióival szoros együttműködésben egy multikulturális könyvtárügyi projekt létrehozását. A 2001-es buffalói tanácskozás témája a technológia, globalizáció

és a multikulturális könyvtári szolgáltatások volt. Ennek keretében sokat foglalkoztak az internet nehézségeivel a többnyelvű dokumentumok prezentációja terén, valamint a web tartalmaknak a többnyelvű könyvtári szolgáltatások szempontjából való értékelésével.

Stratégiai aspektusok: a külföldi tapasztalatok áttekintése

A szolgáltatások szervezése nem tekinthet el néhány stratégiai aspektus figyelembe vételétől. Ilyenek: a lehetséges és tényleges olvasói kör vizsgálata, a központi (központosított) gyűjtemények és szolgáltatások, az alfabetizációs programok, a gyerekekkel kapcsolatos tevékenységek és szolgáltatások, a személyzet képzése.

Az olvasók vizsgálata igen hasznos eszközt ad a könyvtárosok kezébe. Külföldön számos ilyen vizsgálat készült, elég csak a már említettekre (Clough, Quarmby, Elliot) utalni, vagy a még frissebb, bécsi török anyanyelvű olvasók körében végzettet említeni, mely elsősorban módszertani szempontból érdekes. Az adatokat Bécs hét általános iskolájában kiosztott kérdőívekkel gyűjtötték össze, és szereztek információkat az olvasás gyakoriságáról, a kedveltebb nyelvről, az olvasás helyszíneiről, könyvtárban talált török könyvek arányáról stb.¹⁹.

Ahhoz, hogy egy multikulturális szolgáltatás hatékonyan működjön, a könyvtárak közötti kooperációs projekteken kívül szükséges, hogy a könyvtárak más, a területen tevékenykedő szervezetekkel és intézményekkel, a kérdés szakértőivel, és magukkal a kisebbségi csoportokkal is együttműködjenek. Különösen az anyagi és emberi erőforrásoknak leginkább kitett két terület: a gyarapítás és a feldolgozás terén van szükség együttműködési rendszerekre. Az együttműködés igen hasznos a folyóirat-előfizetési költségek csökkentése szempontjából is. A hetvenes évektől máig számos országos központi szol-

gáltatás jött létre e területeken. A Bevándorlók irodalmának dán központi könyvtára (Koppenhága) 130 000 címet bocsát rendelkezésre 50 nyelven, különböző hordozókon (könyvek, folyóiratok, zenei CD-k, videokazetták), valamint könyvtárközi kölcsönzési központként működik a közkönyvtári hálózaton keresztül minden külföldi olvasó számára (évi 20 000 fölötti forgalommal), nyelvenként 50-60 címet tartalmazó letéti gyűjteményeket forgalmaz és központi katalogizáló szolgáltatást nyújt. Hasonló funkciói vannak a Helsinkii Városi Könyvtár központi többnyelvű könyvtári szolgálatának és az Oslói Közkönyvtár többnyelvű könyvtárának. Az együttműködési tervek közül legjelentősebbnek tűnik az e két könyvtár által elindított *Multicultural library* projekt. Voltaképpen egy 1996 óta élő svéd, angol és finn nyelvű honlapról van szó, melynek oldalain különféle hasznos szolgáltatásokhoz juthatnak hozzá a könyvtárosok és a külföldi olvasók egyaránt²⁰.

Az alfabetizációs programok közül a queensi könyvtár NAP (*New Americans Program*) projektjét érdemes megemlíteni. Queens New York városának az a része, mely etnikai és nyelvi szempontból talán az egész USA egyik „legtarkább” része: a népesség 120 országból érkezett és 100 különféle nyelvet beszél. A kétmillió lakosság 36%-a az USA-n kívül született, és 44% beszél az angoltól eltérő nyelvet. Queens 63 könyvtárának mindegyike egy-egy különböző összetételű nemzetközi közösséget szolgál, és a rendszernek 135 gyűjteménye van, az angolon kívül 21 nyelven. A NAP projekt olyan kezdeményezéseket foglal magában, mint pl. a helyi könyvtárak állományának a bevándorlók helyi igényeihez igazodó fejlesztése, nyelvtanulási segédletek rendelkezésre bocsátása és nyelvtanfolyamok szervezése, a *mail-a-book program* keretében az új lakóknak anyanyelvű könyvek küldése, a könyvtárral való megismerkedésük, a könyvtárhoz „közelítjük” érdekében, és a *WorldnQ*, azaz a web-hoz-

záférés és az elektronikus katalógusban való keresés lehetősége az angolul nem tudók számára is²¹.

A könyvtár interkulturális hivatásának teljes betöltését egy másféle szolgáltatás is segíti: a gyerekekkel való foglalkozás és a gyerekeknek szóló szolgáltatások. A gyerekek ugyanis alapvető fontosságú szerepet játszanak mint kulturális és nyelvi „mediátorok”, ezzel sokszor egész családjukat segítve a vendéglátó társadalomba való integráció útján. (A frankfurti gyermekkönyvtár például „Gyerekek mesélnek a saját országukról” címmel szervez *talk-show*-kat.

Az emberi erőforrás szervezése és a személyzet képzése ugyancsak fontos tényező. Az etnikai kisebbségekkel való foglalkozás alapkövetelményei közé tartozik a nyelv ismerete. Igen hasznos lehet külső (lehetőleg az adott kisebbségi csoporthoz tartozó) konzulensek segítségét igénybe venni, főként az állomány építése és feldolgozása során. A szakirodalom – mint láttuk – azt is javasolja, hogy az egyes könyvtárak személyzetéke összetétele feleljen meg a szolgált közösség etnikai és nyelvi összetételének. A pusztán nyelvtudás azonban nem elég: szükséges – az érintett területeken dolgozó könyvtárosok számára – az adott ország kultúrájának, irodalmának, kiadóiának ismerete is. A könyvtáros személyes hozzáállása szempontjából – a jó kommunikációs készségen, rugalmasságon és segítőkészségen túl – jó, ha képes felismerni az előítéleteket és szembe tud szállni azokkal; ha képes a többségi elvárásokat a kisebbségek felé tolmácsolni éppúgy, mint a kisebbségeket e többség felé; ha tisztában van azzal, hogy a különböző képzettség és s különböző életpaszta a kulturális különbözőségek elismerését és megértését különböző módon befolyásolja; ha bárki hozzá forduló számára kellemes légkört tud teremteni, függetlenül annak kulturális háttérétől és így tovább.

A személyzet képzését tekintve, általános szinten azon kell dolgozni, hogy a könyvtár minden munkatársa felismerje a kultúrák találkozásának és a

kultúrák párbeszédének értékeit, speciális szinten, vagyis az olvasókkal (illetve az állományépitéssel) foglalkozók számára pedig kulturális és nyelvi, valamint speciális könyvtárügyi ismereteket kell nyújtani. A különbözőség kultúrájának terjesztése és elősegítése a személyzet teljes körében a könyvtár stratégiai fontosságú feladata.

Az olasz helyzet ismertetésétől eltekinthetünk, azt V. Ongini végezte el egy nemrég publikált írásban²².

Végezetül két kérdés, amiben tanácsos lenne előre lépni: alkalmakat és eszközöket teremteni, az egyetemi könyvtárakat is bevonva, a könyvtárak tevékenységének kooperáció útján való megerősítése érdekében, és feltárni, összegyűjteni a multikulturális könyvtárügy tudományos értékű elemeit, hogy azokból a szükségesek a könyvtárosképzés fontos elemévé válhassanak.

Jegyzetek

1. Dizionario della diversità: le parole dell'immigrazione, del razzismo e della xenofobia. Firenze, Liberal Libri, 1998.
2. MARTINIELLO, Marco: Le società multietniche. Bologna, Il Mulino, 2000.
3. KYMLICKA, Will: La cittadinanza multietniche. Bologna, Il Mulino, 1999.
4. NUSSBAUM, Martha C.: Bisogni di cura e diritti umani. in: Giustizia sociale e dignità umana. Bologna, Il Mulino, 2002.
5. STERN, Stephen: Ethnic libraries and librarianship. In: Advances in librarianship, 15. (1991.)
6. JONES, Plummer A.: Libraries, immigrants and the american experience, Westport, Greenwood Press, 1999.
7. 12 ways libraries are good for the country. In: American libraries, 26. (1995.) Dec.
<http://www.ala.org/alaonline/news/12ways.html>
8. ELLIOTT, Pirkko: Knowing the communities to be served. in: Multicultural librarianship: an international handbook.
9. BERGGREN, Olaf P. – BYBERG, Lis: Organizing a multilingual and multicultural service. in: Multicultural librarianship
10. FERRIERI, Luca: La biblioteca sconfinata. In: Biblioteche oggi, 18. (2000.) 2.no.
11. WINSTON, Mark: Introduction. in: Managing multiculturalism and diversity in the library: principles and issues for administrators. Binghamton, The Haworth press, 1999.
12. SKINNER, Sally – MARTIN, Bill: Racist disinformation on the World Wide Web: implications for the LIS community. In: The Australian library journal, 29. (2000.) Aug.
13. NETTLE, Daniel – ROMAINE, Susanne: Voci del silenzio: sulle tracce delle lingue in via di estinzione. Roma, Carocci, 2001.
14. SKRZESZEWSKI, Stan – CUBBELEY, Maureen: A vision for the future: exploring new roles for multicultural library services. <http://www.lib.hel.fi/mcl/articles/cubberl.htm>
15. Multicultural communities: guidelines for library service, 2. ed. IFLA, 1998.
<http://www.ifla.org/VII/s32/annual/med2001.htm>
16. ONGINI, Vinicio – TRANIELLO, Paolo: Una lettura critica del documento IFLA e alcune proposte per la situazione italiana = Bollettino AIB, 35. (1995.) 1.no.
17. ZIELINSKA, Marie F.: IFLA's Section on Library Services to Multicultural Populations celebrates its 20th Anniversary: In: IFLA Journal, 25. (2000.) 2.no.
18. THOMAS, Lucille C.: 20th anniversary of the Section. In: Newsletter of the IFLA Section on Library Services to Multicultural Populations, 2. (2000.) 2.no.
<http://www.ifla.org/VII/s32/news/v2no2.pdf>
19. YILMAZ, Bülent: Reading and library usage habits of students whose mother tongue is Turkish in Vienna, Austria. In: IFLA Journal, 28. (2002.) 2.no.
20. Helsinki City Library. Multilingual Library, <http://www.ifla.org/VII/s32/news/no1.htm> és NIELSEN, Kirsten L.: Deichamsnke Library – The Multilingual library's homepage at Internet, <http://www.lib.hel.fi/mcl/articles/nielsen.htm> és VIRTANEN, Kristina: Finland's library service for foreigners In: Scandinavian Public Library Quarterly, 30. (1997.), 4.no. A *Multicultural library*-hoz ld. még:
<http://www.lib.hel.fi/mcl/>
21. STRONG, Gary: New Americans. In: Intamel metro, 1999. 17.no. és Relever la défide la diversité (la Queens Library. In: Bulletin de bibliothèques de France, 47. (2002.) 1.no.
Queens Borough Public Library:
<http://www.quenslibrary.org>
22. ONGINI, Vinicio: Biblioteche e intercultura: un percorso lungo dieci anni. In: Sfogliolibro (suppl. „Biblioteche oggi”) 20. (2002.) 6.no.